

Licht in de duisternis?

Mensenrechten in de Nederlandse politiek vlak na de Tweede Wereldoorlog, aan de hand van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

Stijn Theeuwen, s4210719

Bachelorwerkstuk Geschiedenis

Begeleider: dr. H.G.J. Kaal

Radboud Universiteit Nijmegen

15 juni 2017

Radboud Universiteit

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Tijdschriften politieke partijen	8
Partijprogramma's	13
De zaak Mindszenty	14
Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens	20
Conclusie	25
Bibliografie	28

Inleiding

Op 3 mei 1979 werd de nota ‘De rechten van de mens in het buitenlands beleid’ door de ministers Van der Klaauw en De Koning aan de Tweede Kamer aangeboden. In deze nota werden het begrip mensenrechten, de historische ontwikkeling ervan, het vastleggen van normen en de daarbij behorende organen en toezichtprocedures en uiteindelijk conclusies en adviezen over het Nederlandse beleid besproken.¹ Met het publiceren van een dergelijke uitvoerige nota over de rechten van de mens in het buitenlandbeleid was de Nederlandse regering uniek en niet alleen een voorbeeld voor later Nederlands beleid, maar ook voor andere landen. De nota kan dan ook gezien worden als een bekroning voor de totstandkoming van het Nederlandse mensenrechtenbeleid.² In de nota werd bevordering van de mensenrechten een wezenlijk bestanddeel van buitenlands beleid genoemd.³ Deze overtuiging was ingezet vanaf het eerste kabinet Den Uyl, in 1973. Vanaf die periode werd Nederland soms gezien als een voorvechter van de mensenrechten.⁴ Toch was het onderwerp mensenrechten uiteraard ook voor 1973 nog geen volkomen onontgonnen terrein in Nederland. In 1945 trad Nederland toe tot de Verenigde Naties (VN). Het oplossen van humanitaire vraagstukken en het bevorderen en stimuleren van eerbied voor de rechten van de mens en voor fundamentele vrijheden voor allen, zijn doelstellingen die in het handvest van de VN zijn opgenomen.⁵ Na een oproep van de Economische en Sociale Raad van de VN (ECOSOC) richtte Nederland in 1947 de Commissie van advies inzake de rechten van de mens op. In 1948 werd de meest duidelijke actie ondernomen op het gebied van het nastreven van de mensenrechten door de VN. Op 10 december werd in de Algemene Vergadering de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) aangenomen. In deze verklaring legden de landen van de Verenigde Naties vast dat de mens bepaalde inherente, onvervreembare rechten had en dat de landen deze zouden nastreven en bevorderen, als grondslag voor vrijheid, vrede en gerechtigheid.⁶ Het was een ‘integrale catalogus van

---

¹ Kamerstuk Tweede Kamer 1978-1979, Nota, ‘De rechten van de mens in het buitenlands beleid’, 15571, nr. 1, blz. 52.

² Monique Castermans-Holleman, *Het Nederlands mensenrechtenbeleid in de Verenigde Naties* (Den Haag, 1992), 133.

³ Kamerstuk Tweede Kamer 1978-1979, Nota, ‘De rechten van de mens in het buitenlands beleid’, 15571, nr. 1, blz. 52.

⁴ Peter Baehr, Monique Castermans-Holleman en Fred Grünfeld, ‘Human Rights in the Foreign Policy of the Netherlands’, *Human Rights Quarterly* 24:4 (2002), 992-1010, alhier 992.

⁵ Verenigde Naties, ‘Handvest van de Verenigde Naties en Statuut van het Internationale Gerechtshof’ (versie 23 oktober 2015) <<http://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html>> [geraadpleegd op 24-05-2017].

⁶ Ministerie van Buitenlandse Zaken, nr. 16, *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* (Den Haag, 1949).

rechten die voor iedereen waar dan ook golden.’⁷De eerste twee artikelen van de verklaring waren van algemene aard en hielden in dat alle mensen gelijk en vrij zijn en discriminatie niet mag plaatsvinden. In de artikelen 3 tot en met 17 werden de zuiver individuele rechten opgesomd, in de artikelen 18 tot en met 21 de openbare vrijheden en in de artikelen 22 tot en met 27 de economische, sociale en culturele rechten. De drie laatste artikelen gingen over een internationale rechtsorde om de rechten en vrijheden te kunnen laten bestaan, de plichten ten opzichte van de gemeenschap en het verbod op het misbruik maken van de verklaring. De verwachtingen waren hooggespannen. Eleanor Roosevelt, die de leiding had over het opstellen van de verklaring, sprak uit dat de verklaring ‘may well become the International Magna Carta of all men everywhere.’⁸ In de nota over mensenrechten in het Nederlandse buitenlandbeleid werd er 31 jaar later zo op terug gekeken: ‘De Universele Verklaring is het fundament bij uitstek geworden van de internationale bemoeienis met de rechten van de mens.’⁹

Als onderzoek naar de mensenrechten en het buitenlandbeleid van Nederland wordt geanalyseerd, komen er verschillende debatten en thema’s naar boven. De eerste is de zogenaamde gidslandgedachte, het idee dat Nederland een voortrekkersrol heeft gespeeld op het gebied van de mensenrechten. De Noorse diplomaat en politicoloog Jan Egeland schreef in 1984: “The Netherlands has probably become the most effective human rights advocate today.”¹⁰ Het is een idee dat leefde in media en politiek, maar in studies vooral is ontkracht. Hilde Reiding vond dat ‘Nederland over het algemeen eerder gezien moet worden als een land dat zich steeds aanpaste aan de omstandigheden dan als een gidsland met een consistente langetermijnvisie op de ontwikkeling van het internationale mensenrechtensysteem’.¹¹ Ook Peter Malcontent en Floribert Baudet behandelden de gidslandgedachte die leefde in Nederland. Andere belangen maakten het de mensenrechten altijd moeilijk en zij Malcontent

---

⁷ Peter Malcontent, ‘Nederland en mensenrechten’, in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Seger (red.), *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam, 2015), 128-151, alhier 136.

⁸ Rede van Eleanor Roosevelt, hoofd van de VN-commissie voor de Mensenrechten, op de 180ste vergadering Algemene Vergadering van de VN, Parijs, 9 December 1948, United Nations Audiovisual Library, C1007.

⁹ Tweede Kamer 1978-1979, Nota, ‘De rechten van de mens in het buitenlands beleid’, 15571, nr. 1, blz. 15.

¹⁰ Jan Egeland, ‘Human Rights. Ineffective Big States, Potent Small States’, *Journal of Peace Research* 21:3 (1984), 207-213, alhier 210.

¹¹ Hilde Reiding, *The Netherlands and the Development of International Human Rights Instruments* (Antwerpen, Oxford, 2007), 438.

en Baudet spraken dan ook van een gidslandmythe.¹² Het idee komt echter wel ergens vandaan. Veel auteurs zijn het erover eens dat het belang van mensenrechten in Nederland vanaf een bepaalde periode is toegenomen. Soms wordt het begin van deze periode vlak na de Tweede Wereldoorlog gelegd¹³, maar de consensus is dat er pas echt iets veranderde vanaf de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw.¹⁴ Meer discussie is er over de oorzaken van deze verandering en of die vooral intern of extern waren. Volgens Duco Hellema waren vooral externe factoren als geografische ligging, economische positie en positie in de internationale machtsstructuur belangrijk geweest voor een klein land als Nederland. Het Nederlandse buitenlandbeleid paste zich aan internationale ontwikkelingen aan.¹⁵ Zoals hierboven benoemd sloot ook Hilde Reiding zich aan bij deze visie. Maarten Kuitenbrouwer noemde zowel de externe factoren détente, oprichting van de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa en ontwikkelingen in de Derde Wereld, als de interne factoren protestgeneratie, welvaartstoename, groei van het hoger onderwijs, opkomst van televisie, democratisering en secularisering. Deze factoren samen zorgden volgens Kuitenbrouwer voor een binnenlandse mensenrechtenagitatie, waarbij de interne factoren het meeste gewicht hadden. Het geheel van interne factoren noemde hij de ‘doorbraak van een postmaterialistisch waardepatroon.’¹⁶ Het is een visie die vergelijkbaar is met die van Jérôme Heldring, hij noemde dit echter een ‘Culturele Revolutie’.¹⁷ Ook Esther van den Berg benadrukte het belang van interne factoren. De aanname dat het Nederlandse beleid zich aanpaste aan internationale ontwikkelingen vond zij niet houdbaar, vooral Nederlandse non-gouvernementele organisaties waren een drijvende kracht achter het mensenrechtenbeleid

---

¹² Floribert Baudet en Peter Malcontent, ‘The Dutchman’s Burden?’, in: Bob de Graaff, Duco Hellema, Bert van der Zwan (red.), *De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Amsterdam, 2003), 69-104, alhier 83-85, 97.

¹³ Stefan de Boer, ‘Nederland en de apartheidskwestie, 1948-1990’, in: Maarten Kuitenbrouwer en Marij Leenders (red.), *Geschiedenis van de mensenrechten: bouwstenen voor een interdisciplinaire benadering* (Hilversum, 1996), 259-280, alhier 259.

¹⁴ T. De Goede, ‘De mensenrechten in het Nederlandse buitenlandbeleid ten aanzien van Spanje, Portugal en griekenland 1945-1975’, in: Marij Leenders en Maarten Kuitenbrouwer (red.), *Geschiedenis van de mensenrechten: bouwstenen voor een interdisciplinaire benadering* (Hilversum, 1996), 227-258, alhier 258; De Boer, ‘Nederland en apartheidskwestie’, 270; Malcontent en Baudet, ‘Dutchman’s Burden?’, 83-85; Malcontent, ‘Nederland en mensenrechten’, 131, 132; Maarten Kuitenbrouwer, ‘De rol van mensenrechten in het buitenlandse beleid van Nederland na 1945: politicologische en historische literatuur’, *BMGN - Low Countries Historical Review* 118:2 (2003), 179-192, alhier 186, 187; Castermans-Holleman, *Nederlands mensenrechtenbeleid*, 127.

¹⁵ Duco Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht, 1995), 331-336.

¹⁶ Kuitenbrouwer, ‘Rol van mensenrechten’, 186, 187.

¹⁷ Jérôme Heldring, ‘Nederland in de wereld, 1945-1985’, in: Niek van Sas (red.), *De kracht van Nederland. Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Haarlem, 1991), 232-245, alhier 239, 240.

geweest.¹⁸ Stefan de Boer noemde massamedia, ontzuiling, deconfessionalisering, democratisering, welvaart, beter onderwijs en een nieuwe generatie als veroorzakers en sloot zich dus ook bij dit rijtje auteurs aan.¹⁹ Een andere invalshoek gaf Joris Voorhoeve. Hoewel zijn analyse ook over interne factoren ging, was die wel anders dan de eerdergenoemde auteurs. Volgens Voorhoeve had Nederland drie verschillende, eeuwenoude, beleidstradities: de maritiem-commerciële traditie, de neutralistische afzijdigheidstraditie en de internationalistisch-idealistische traditie. Uit die derde kwam het mensenrechtenbeleid volgens hem voort.²⁰ Onderzoek naar deze internationalistisch-idealistische traditie laat weer een andere tegenstelling tussen verschillende academici zien. James Kennedy zag de inzet voor internationale rechtsorde vooral als politiek opportunisme, waarbij de mensenrechten werden gebruikt om het aanzien van Nederland te vergroten.²¹ Peter Malcontent en Floribert Baudet gingen hier in mee, door te schrijven dat politici zich graag op een lange traditie van internationaal idealisme beriepen, die voor een belangrijk deel niet bestond.²² Volgens Monique Castermans-Holleman en Maarten Kuitenbrouwer kwam de inzet en het beleid van Nederland wel voort uit humanitaire, idealistische overwegingen.²³ Over een ander onderwerp waren deze auteurs het echter niet eens. Samen met Peter Baehr en Fred Grünfeld schreef Castermans-Holleman dat Nederland in het laatste kwart van de twintigste eeuw minder uitgesproken werd op het gebied van de mensenrechten. Een minder geschikt politiek klimaat, veranderingen in de internationale machtsstructuur, een toenemende focus op nationale, vooral economische, belangen en minder bewegingsvrijheid in buitenlands beleid door de groeiende rol van de Europese Unie lagen hier volgens hen aan ten grondslag.²⁴ Kuitenbrouwer was het hier niet mee eens en bleef het belang van mensenrechten in Nederland herkennen. Het postmaterialistische waardepatroon, hier al genoemd, bleef volgens hem doorwerken.²⁵

Zoals gezegd is er redelijke consensus over het ontstaan van Nederlandse aandacht en inzet voor mensenrechten vanaf de jaren zestig en zeventig. De verschillende auteurs kunnen

---

¹⁸ Esther van den Berg, *The influence of domestic NGOs on Dutch human rights policy. Case studies on South Africa, Namibia, Indonesia and East Timor* (Antwerpen, Groningen, Oxford, 2001), 388.

¹⁹ De Boer, 'Nederland apartheidskwestie', 270.

²⁰ Joris Voorhoeve, *Peace, profits and principles. A study of Dutch foreign policy* (Den Haag, Londen, Boston, 1979), 42-54.

²¹ James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam, Meppel, 1995), 81.

²² Malcontent en Baudet, 'Dutchman's Burden?', 98.

²³ Castermans-Holleman, *Nederlands mensenrechtenbeleid*, 261-269; Maarten Kuitenbrouwer, *De ontdekking van de Derde Wereld. Beeldvorming en beleid in Nederland, 1950-1990* (Den Haag, 1994), 254.

²⁴ Baehr, Castermans-Holleman en Fred Grünfeld, 'Human Rights the Netherlands', 1008-1010.

²⁵ Kuitenbrouwer, 'Rol van mensenrechten', 187-189.

hiermee in een groter historiografisch debat over mensenrechten geplaatst worden, waarin zij revisionistisch genoemd kunnen worden. Revisionisten als Samuel Moyn en Stefan-Ludwig Hoffmann schreven dat mensenrechtenstructuren toevallig ontstaan door bepaalde omstandigheden en dat dit vrij recent is gebeurd, waarbij wereldwijd vooral de strijd tussen het kapitalisme en het communisme als oorzaak werd aangewezen.²⁶ Hiertegenover staan historici als Paul Lauren, Micheline Ishay en Lynn Hunt, die de mensenrechten veel meer zagen als een concept dat zich langdurig heeft ontwikkeld, als een evolutie in plaats van een revolutie. Lauren en Ishay gingen daarbij duizenden jaren terug, Hunt zag deze ontwikkeling beginnen in de tijd van de Verlichting.²⁷

Als het over het mensenrechtenbeleid in Nederland gaat, gaan de meeste auteurs echter van een revisionistisch standpunt uit, met een vrij plots ontstaan van Nederlandse aandacht voor dit onderwerp. Het lijkt daarom interessant de andere invalshoek ook eens in Nederland te onderzoeken en gezien de grote werken die hierover verschenen ook gerechtvaardigd. Vanuit het revisionistische standpunt is het logisch dat het de meeste onderzoeken naar mensenrechtenbeleid in Nederland zich niet richten op de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog. De nadruk ligt vooral op de jaren zeventig en later, vanaf het eerste kabinet Den Uyl.²⁸ Toch zijn er wel uitspraken gedaan over de jaren daarvoor. Kuitenbrouwer noemde Nederland een ‘verzuilde, anticommunistische en koloniale mogendheid die weinig aandacht aan de mensenrechten besteedde’.²⁹ Volgens T. De Goede ontbrak het Nederland kort na de oorlog aan een structuur waarbinnen mensenrechtenbeleid uitgewerkt kon worden³⁰, Malcontent en Baudet spraken van een koloniaal keurslijf dat Nederland tot 1962 belemmerde meer dan halfslachtig mensenrechtenbeleid te voeren.³¹ Castermans-Holleman had de meest uitgebreide kijk op de Nederlandse houding na de oorlog, samen te vatten in drie woorden: terughoudend, traditioneel en trouw. Terughoudend door de weinige initiatieven, de afzijdige opstelling en de lage verwachtingen van de Verenigde Naties op het terrein van de mensenrechten, traditioneel doordat vooral de christelijke normen en waarden

---

²⁶ Samuel Moyn, *The Last Utopia. Human Rights in history* (Cambridge, Londen, 2010), Stefan-Ludwig Hoffmann, *Human Rights in the Twentieth Century* (Cambridge, 2011); idem, ‘Viewpoint Human Rights and History’, *Past and Present* 232:1 (2016), 279-310; Malcontent, ‘Nederland en mensenrechten’, 136-140.

²⁷ Paul Lauren, *The evolution of international human rights. Visions seen* (Philadelphia, 1998); Micheline Ishay, *The history of human rights. From ancient times to the globalization era* (Los Angeles, Berkeley, 2004); Lynn Hunt, *Inventing human rights. A history* (New York, Londen, 2008); Malcontent, ‘Nederland en mensenrechten’, 134, 135.

²⁸ Kuitenbrouwer, ‘Rol van mensenrechten’, 186.

²⁹ Ibidem, 186.

³⁰ De Goede, ‘Mensenrechten in Nederlandse buitenlandbeleid’, 228.

³¹ Malcontent en Baudet, ‘Dutchman’s Burden?’, 78-83.

centraal stonden en trouw aan de Westerse bondgenoten, met het overnemen van de standpunten van anderen.³²

Het laatste onderdeel van deze literatuurbespreking gaat over Nederland en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. De weinige auteurs die er iets over geschreven hebben, zijn hier vrij eenduidig over. Ze beperken zich vooral tot Nederlandse inbreng in de totstandkoming, waarbij Castermans-Holleman, De Goede, Malcontent en Flinterman allen constateren dat die erg gering was.³³ Nederland zat niet in de VN-commissie voor de rechten van de mens en de andere opties om invloed uit te oefenen, de Economische en Sociale Raad en de Algemene Vergadering, werden nauwelijks gebruikt. Ook deed de Nederlandse delegatie volgens Malcontent en Baudet nauwelijks haar best twee ingediende amendementen op de UVRM er doorheen te krijgen.³⁴ Uit de literatuur blijkt dus dat de Nederlandse inbreng in de totstandkoming van de Universele Verklaring mager was en de verwachtingen van de Nederlandse betrokkenen laag waren.³⁵ De hoeveelheid literatuur is op dit gebied echter ook mager, met de focus enkel op de totstandkoming. Voor verder onderzoek naar de Universele Verklaring in Nederland lijkt ruimte.

Historisch en politicologisch onderzoek heeft zich vooral gericht op de periode waarin Nederlandse regeringen de mensenrechten als doel van het beleid gingen zien.³⁶ In de jaren na de Tweede Wereldoorlog was er geen sprake van een dergelijk actief mensenrechtenbeleid. Toch tekende ook Nederland de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, die als zeer invloedrijk wordt beschouwd. In die periode, die in de literatuur bijna wordt beschreven als een Dark Age zonder enige aandacht voor mensenrechtenbeleid in Nederland, moet er dus toch genoeg waarde aan mensenrechten zijn gehecht om deze ondertekening te rechtvaardigen. In publicaties is er daarnaast weinig aandacht besteed aan de periode kort na het opstellen van de UVRM. Nederland had aan die opstelling weinig bijgedragen, maar omgekeerd zou er wel een invloed kunnen zijn geweest op Nederland, waarbij de verklaring juist voor meer aandacht voor mensenrechten zou kunnen hebben gezorgd. Het algemene

---

³² Castermans-Holleman, *Nederlands mensenrechtenbeleid*, 127-129.

³³ Ibidem, 169; De Goede, 'Mensenrechten in Nederlandse buitenlandbeleid', 228; Malcontent, 'Nederland en mensenrechten', 66; Cees Flinterman, 'Nederland en de rechten van de mens, een toegepast ideaal', *Internationale Spectator* 60:11 (2006), 556-560, alhier 556.

³⁴ Malcontent en Baudet, 'Dutchman's Burden?', 80.

³⁵ Castermans-Holleman, *Nederlands mensenrechtenbeleid*, 127.

³⁶ Kuitenbrouwer, 'Rol van mensenrechten', 186.

historiografische debat over het ontstaan van mensenrechten sluit hier goed bij aan. Waar wereldwijd grote onenigheid is over de vraag of mensenrechtenstructuren langdurig geëvolueerd zijn of juist plots zijn ontstaan, lijkt de literatuur over Nederland er altijd vanuit te gaan dat er daar plots, in de jaren zestig en zeventig, aandacht voor mensenrechten ontstond. Het kan dus relevant zijn de meer structurele visie op het ontstaan van mensenrechten voor de Nederlandse situatie te onderzoeken. Juist de periode voordat er duidelijk mensenrechtenbeleid door Nederlandse regeringen werd geformuleerd is dan interessant. Wellicht waren er in deze zogenaamde Dark Age toch ook al voortekenen waar te nemen van een groeiende waarde van de mensenrechten.

Om de mensenrechten in deze tijd te onderzoeken, is het meest lichtende voorbeeld op het gebied van mensenrechten in deze periode voor de hand liggend: de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Zoals eerder genoemd lijkt het ondertekenen van de verklaring niet overeen te komen met het beeld dat uit de literatuur ontstaat over de waarde die in Nederland in die periode werd gehecht aan het fenomeen, wat het een interessant onderwerp van onderzoek maakt. Daarnaast heeft de Universele Verklaring wereldwijd grote invloed gehad. Dat er in Nederland niet direct beleid voortvloeide uit deze verklaring, betekent niet dat er niet ook in Nederland een bepaalde invloed is geweest. Het onderzoeken van de betekenis van mensenrechten in Nederland aan de hand van de verklaring en de mogelijke invloed ervan is dan ook de kern van dit onderzoek. Ontstonden er debatten naar aanleiding van de verklaring, werd die gebruikt als politiek middel of als grondslag voor beleid? Het onderzoeksveld is de politiek, waar regering, parlement en politieke partijen en daarbij aangesloten academici mee bedoeld worden. Dit veld is gekozen omdat het vrij direct met de verklaring van doen heeft en er ook invloed op kan uitoefenen en omdat de gevolgen qua beleid en debat hier goed zichtbaar zijn. Ook is het een veld dat redelijk is afgebakend en dat veel bronnen heeft nagelaten.

De vraag zal aan de hand van verschillende onderwerpen onderzocht worden, die daarmee de deelvragen vormen. Het eerste is politieke tijdschriften en de artikelen over mensenrechten en de UVRM die daarin verschenen. Wat werd er in Nederland geschreven naar aanleiding van de verklaring en wat voor debat was hierover. Voornamelijk academici publiceerden in deze tijdschriften, omdat in de nog zeer verzuilde samenleving ook wetenschappers aan een partij gelieerd waren. Als tweede worden verkiezingsprogramma's van politieke partijen bekeken. Speelden mensenrechten hier een, eventueel groeiende, rol in en werd de verklaring hierin

aangehaald? Ook worden er twee casussen onderzocht. De eerste casus gaat over het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, in feite een verdere uitwerking van de UVRM, de tweede over de zaak Mindszenty, een rechtszaak tegen een Hongaarse kardinaal. Bij beide casussen zijn handelen en debat van regering en parlement onderwerp van aandacht, waarbij de vraag hoe de UVRM terugkomt in deze voorbeelden centraal staat. Handelingen van de Tweede Kamer en Eerste Kamer zijn hiervoor dan ook de belangrijkste bronnen.

Bij de verschillende deelonderwerpen is steeds de vraag wat de rol van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens was bij dat onderwerp. Hoe spraken politieke partijen en auteurs zich erover uit, haalden Kamerleden en regering de verklaring aan en ontstond er debat over en speelde de verklaring daardoor een rol in de totstandkoming van beleid? Door dit vrij breed te onderzoeken kunnen de deelonderwerpen gezamenlijk een beeld geven van de rol, invloed en waarde van de UVRM in Nederland. Dit zou dan weer een beter inzicht geven in de overkoepelende probleemstelling waar dit onderzoek uit voortkomt, namelijk het schijnbare gebrek aan inzet voor mensenrechtenbeleid, wat lijkt te wijzen op een gebrek aan betekenis van mensenrechten in de Nederlandse politiek en haar beleid. Aan de hand van de UVRM zal dit beeld worden onderzocht en getoetst.

Tijdschriften politieke partijen

In januari 1949 werd ‘Opstellen op het gebied van recht, staat en maatschappij’ aangeboden aan de hoogleraren Anema en Diepenhorst, die afscheid namen van de Vrije Universiteit. De artikelen in dit boek werden geschreven door oud-leerlingen. Een van hen was André Donner, hoogleraar algemene staatsleer, staats- en administratief recht aan de Vrije Universiteit, die ‘Een internationale “Declaration on Human Rights”?’ schreef.³⁷ Hoewel de definitieve Universele Verklaring van de Rechten van de Mens nog niet getekend was op het moment van schrijven, was er al wel een vergevorderd concept. Donner vond het belangrijk internationaal bepaalde vrijheden vast te leggen en te waarborgen. Wel was hij kritisch op de Commissie voor de Rechten van de Mens van de Verenigde Naties en de concept-verklaring. Het eerste punt van kritiek dat hij had, ging over de sociale rechten die in de verklaring naast politieke rechten werden vastgelegd. Deze maakten de discussie volgens Donner politiker,

---

³⁷ André Donner, ‘Een internationale “Declaration on Human Rights”’, in: Herman Dooyeweerd (red.), *Opstellen op het gebied van recht, staat en maatschappij, aangeboden aan Prof. Dr A. Anema en Prof. Dr P.A. Diepenhorst bij hun afscheid van de Vrije Universiteit door oud-leerlingen, januari 1949* (Amsterdam, 1949), 205-220.

wat het moeilijker maakte om overeenstemming te bereiken. Gevolg was dat er praktisch minder voor mensen gedaan kon worden. Ook door de rol van democratie in de verklaring werd die volgens de hoogleraar te politiek en te westers, omdat democratie en mensenrechten er als een vanzelfsprekend geheel in werden gepresenteerd. De rol van God in de tekst zou volgens Donner echter wel vanzelfsprekend horen te zijn. Dat juist dat ontbrak, was dus een ander punt van kritiek van hem. Zonder het geloof in God zou de rechtsgrond van vrijheden niet aan te geven zijn en zou diepte ontbreken in de verklaring, aldus Donner. De verklaring vond hij daarnaast te poëtisch. ‘Verschillen en tegenstellingen worden niet overbrugd, maar door een verbalisme uit het gezicht gewerkt.’³⁸ Donner voorzag dat grootmachten met vage bepalingen elkaar de les gingen lezen, terwijl mensen en hun vrijheid daar niks aan zouden hebben. Dit gebrek aan effectiviteit van de verklaring lijkt het centrale punt van kritiek te zijn geweest van Donner. Om iets te bereiken moest het concreet worden en niet bij beginselen blijven, een declaratie vond hij niet genoeg om de essentiële mensenrechten echt te beschermen. Letterlijk sprak hij van het verwerpen van de declaratie-gedachte. De oplossing is volgens Donner een covenant sluiten, zodat ‘handhaving der vrijheid metterdaad internationaal kan worden getoetst en onomstotelijk bewezen. Zulk een daad overtuigt - méér dan de schoonste manifesten.’³⁹

Donner sprak zich dus duidelijk uit voor een internationale bescherming van mensenrechten, maar zag een verklaring niet als afdoende oplossing. Hij keek op een christelijke manier naar de mensenrechten. Omdat hij werkzaam was voor de Vrije Universiteit, gesticht als protestants-christelijke instelling, is deze inslag al te verwachten, daarnaast was hij ook lid van de Anti-Revolutionaire Partij. In zijn tekst kwam deze achtergrond terug door de sterke vraag om het vastleggen van God als grond voor de mensenrechten, in de verklaring. Daarnaast benoemde hij twee keer dat een christen een poging tot het beschermen van de internationale mensenrechten zou moeten toejuichen en hier ook aan deel diende te nemen.⁴⁰ De mensenrechten zag hij dus duidelijk als onderdeel van het christen-zijn, maar de verklaring zag hij niet als de juiste weg naar de bescherming ervan.

De Leidse hoogleraar filosofie Johan Mekkes sloot zich aan bij deze woorden. Dit deed hij in mei 1950 in een boekbespreking in de Antirevolutionaire Staatskunde, het wetenschappelijke

---

³⁸ Ibidem, 218.

³⁹ André Donner, ‘Een internationale “Declaration on Human Rights”’, 210, 212.

⁴⁰ Ibidem, 218, 219.

tijdschrift verbonden aan de Anti-Revolutionaire partij. Volgens Mekkes had Donner er terecht op gewezen dat de verklaring te vaag bleef en de mensenrechten vastgelegd moesten worden in een meer praktische conventie.⁴¹ In de *Antirevolutionaire Staatskunde* van november 1952 ging hij hier in een artikel, *Verklaringen van Mensenrechten*, uitgebreider op in. Voor een groot deel had hij dezelfde kritiekpunten als Donner. De verklaring was te westers, de rol van de moderne democratie ging te ver en de sociale rechten noemde hij een bedreiging voor het christelijke vrijheidsideaal. Ook hij sprak zich sterk uit tegen het ontbreken van God als basis voor de menselijke rechten en vrijheden. Hij zag hierin een dominantie van het moderne humanisme en hij waarschuwde de christelijke wereld voor deze ongelovige denkbeelden, die hij als gevaarlijk zag. Hoewel het doel van de verklaring goed was en door christenen zeker gepromoot diende te worden, ‘de idee van onvervreembare mensenrechten zelf spruit uit de onveranderlijke zin van de religieuze wortel der schepping en behoeft daarom van christelijke zijde krachtig bevordering’⁴², was er volgens Mekkes nog een grote kloof tussen theorie en praktijk. Ook dit lijkt aan te sluiten bij Donners betoog voor een covenant in plaats van een declaratie. Beide protestants-christelijke hoogleraren spraken zich dus uit voor de mensenrechten, tegen de methode waarmee die nagestreefd werden en ook duidelijk voor een belangrijke christelijke rol in het streven naar universele mensenrechten.⁴³

Ook uit katholieke hoek kwamen reacties op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. In het *Katholiek Staatskundig Maandschrift*, het wetenschappelijk tijdschrift van de Katholieke Volkspartij, deden Jos Serrarens en Leo Beaufort dat.⁴⁴ Als goede katholieken was ook voor hen het niet opnemen van de goddelijke grondslag van de mensenrechten in de verklaring een teleurstelling. Beide heren hadden graag gezien dat de verhouding tussen de mens en de Schepper zou zijn benoemd. Pas dan zou de mens in zijn volle waardigheid beschouwd kunnen worden, die hij aan God heeft ontleend, en zijn rechten ingezien.⁴⁵ Ook over de directe effecten van de verklaring waren ze het eens met de protestantse auteurs. Die

---

⁴¹ Johan Mekkes, ‘Boekbespreking. Nederlandse Inlichtingendienst voor de Verenigde Naties: De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens’, *Antirevolutionaire Staatskunde* 20:1 (1950), 45.

⁴² Johan Mekkes, ‘Verklaringen van mensenrechten’, *Antirevolutionaire Staatskunde* 22:11 (1952), 345-367, alhier 366.

⁴³ Mekkes, ‘Verklaringen van mensenrechten’, 345-367.

⁴⁴ Jos Serrarens, ‘De rechten van de mens’, *Katholiek Staatskundig Maandschrift* 2:2 (1948), 57-63; Leo Beaufort, ‘Universele Verklaring van de Rechten van de Mens’, *Katholiek Staatskundig Maandschrift* 3:2 (1949), 459-464; idem, ‘Universele Verklaring van de Rechten van de Mens’, *Katholiek Staatskundig Maandschrift* 3:3 (1949), 483-490.

⁴⁵ Serrarens, ‘De rechten van de mens’, 61-63; Beaufort, ‘Universele Verklaring’, 489.

effecten zagen zij nog niet meteen in de praktijk, omdat de verklaring niet juridisch bindend was. Serrarens verwees op dit punt naar een spreekwoord van de Batakkers: ‘Men brandt zijn mond niet als men “vuur” zégt.’⁴⁶ Toch leken zij dit als minder problematisch te beschouwen dan de eerdergenoemde hoogleraren. Serrarens sprak van een grondslag voor een toekomstige conventie, Beaufort zelfs van een grote morele waarde. Dat de vele, zeer verschillende, landen tot een overeenkomst over fundamentele rechten waren gekomen, noemde hij ‘een erkenning van de hoge waarde der menselijke persoonlijkheid’.⁴⁷ De verklaring dus als belangrijke, morele, basis voor de wereldwijde naleving van de mensenrechten. Daarnaast zou het volgens Beaufort ook nog als een belangrijk wapen kunnen dienen in de ideologische strijd tegen het communisme.⁴⁸

Ook aan socialistische zijde werd er gesproken over de verklaring en mensenrechten. Dit gebeurde door professor B.W. Schaper in het wetenschappelijke tijdschrift van de PvdA, *Socialisme en Democratie*.⁴⁹ De verklaring had volgens hem drie problematische thema’s. De eerste was het samenbrengen van sociale en politieke rechten, wat in de UVRM gebeurde. Deze verschillende rechten noemde Schaper conflictueus, omdat politieke rechten vrijheden zijn, terwijl sociale rechten aanspraken zijn die een persoon ergens op kan maken. Vooral bij de implementatie van deze samengebrachte problemen verwachtte hij dan ook problemen. Het tweede problematische thema was vrij simpel en noemde hij geografisch. Landen van over de hele wereld zouden allen anders over dingen denken en daardoor moeilijk in overeenstemming komen. Dat was nu gelukt, maar wel met een redelijk dominant westen. Bij het veranderen van de verhoudingen, zouden de mensenrechten ook weer kunnen veranderen. De derde controverse noemde Schaper cultuurhistorisch. In de Westerse geschiedenis zag hij een ontwikkeling van vrijheid van denken en individualisering, die tot het Westerse idee van individuele vrijheid had geleid, sterk vertegenwoordigd in de UVRM. Deze individuele vrijheid kon echter ook in negatieve zin ervaren worden, als ‘logeslatenheid, risico, radicale onzekerheid.’⁵⁰ Hierdoor zouden volgens de auteur niet alle mensen deze vrijheden nastreven. Wat Schaper met deze moeilijkheden aan wilde geven, was dat de rechten van de mens als heel belangrijk moesten worden beschouwd, maar wel in de juiste achtergrond en betekenis moesten worden gezien en lastig in een duidelijk concept te gieten waren. Ondanks

---

⁴⁶ Serrarens, ‘De rechten van de mens’, 60.

⁴⁷ Beaufort, ‘Universele Verklaring’, 490.

⁴⁸ *Ibidem*, 490.

⁴⁹ B.W. Schaper, ‘Het probleem der mensenrechten’, *Socialisme en democratie* 7:07-8, 481-491.

⁵⁰ Schaper, ‘Probleem der mensenrechten’, 489.

de conceptuele en theoretische twijfel die de auteur uitte, was hij positief over de verklaring. Hij zag het als een belangrijke stap en overzicht van de doelen die de mensheid zichzelf gesteld had en ‘symbool voor het groeiend wederzijds contact en begrip en een daaruit voortvloeiende wederzijdse tolerantie’.⁵¹ Net als Beaufort benadrukte hij de grote morele waarde en werking die de verklaring had, ook al was praktische implementatie nog lastig. De realisatie en veiligstelling van de mensenrechten zag hij als een langdurige zoektocht, die hopelijk zou leiden tot een ‘vreedzaam voortbestaan der menselijke samenleving’.⁵² De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens was een goede stap in deze wereldwijde operatie.

Een laatste academicus is Jan Burgers, hoogleraar in Delft. In juli 1948 bracht de Organisatie der Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur (UNESCO) ‘Human Rights comments and interpretations’ uit, een document waarin wetenschappers van over de hele wereld gevraagd werd naar hun mening over mensenrechten en een eventuele declaratie. Burgers schreef ook een inzending, waarin hij vooral inging op de vrijheid van wetenschap en de vrijheid van geest die daaraan ten grondslag lag.⁵³ Hoewel zijn opvattingen over een algehele mensenrechtenverklaring hier niet uit op te maken zijn, sprak hij zich wel duidelijk uit voor het garanderen, door sociale organisatie, van de vrijheid van expressie en de vrijheid van wetenschappelijk onderzoek en publicatie.⁵⁴

Helaas reageerden de verschillende auteurs in hun stukken niet op elkaar. Alleen Johan Mekkes sprak zich kort instemmend uit over het artikel van André Donner. Een echt debat ontstond dus niet, maar duidelijke overeenkomsten en verschillen waren er wel. Alle auteurs spraken zich uit voor het vastleggen van mensenrechten. Allen, met uitzondering van Burgers, waren echter wel kritisch over de Universele Verklaring of het idee daarvan. Het ontbreken van God als grondslag voor de mensenrechten deed voor Donner, Mekkes, Serrarens en Beaufort afbreuk aan de waarde van de verklaring, waarbij hun achtergrond in christelijke politieke partijen natuurlijk niet dient te worden vergeten. Ook kritiek op het samenbrengen van sociale rechten en politieke vrijheden werd meerdere malen geuit. Die zouden conflictueus zijn en onmogelijk samen te implementeren. Misschien wel het

---

⁵¹ Ibidem, 490.

⁵² Ibidem, 491.

⁵³ Human Rights. Comments and Interpretations, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (Parijs, 1948), 215-221.

⁵⁴ Human Rights. Comments and Interpretations, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (Parijs, 1948), 215-221.

belangrijkste punt van kritiek, benoemd door vijf auteurs, ging over de praktische gevolgen van de verklaring. Omdat het ging om een verklaring zonder sancties en handhavingsmaatregelen, werden de effecten in twijfel getrokken. De meest interessante tegenstelling tussen de verschillende stukken is dan waarschijnlijk ook het verschil in betekenis dat hieraan werd gegeven. Donner en Mekkes stonden hier negatief in en zagen de kloof tussen theorie en praktijk als een reden om de hele verklaring als zo goed als nutteloos te betitelen. Slechts een conventie zou de mensenrechten een gunst bewijzen. Ook Serrarens, Beaufort en Schaper zagen in eerste instantie de directe effecten van de verklaring niet, maar toch waren zij een stuk positiever. Dat het de verklaring ontbrak aan praktische gevolgen, maakte het volgens hen niet nutteloos. Ook zij zagen een meer bindende conventie als een goede optie, maar de Universele Verklaring kon daar juist een mooie eerste stap voor zijn. Daarnaast spraken zij van de grote morele waarde die van de verklaring zou uitgaan. Over het belang van het vastleggen van de mensenrechten en het nut van een toekomstige conventie leken de academici het dus eens, over de exacte weg daar naartoe en de rol van de UVRM daarin was geen consensus.

Partijprogramma's

Verschillende academici spraken zich dus uit over de UVRM en de mensenrechten. Op Jan Burgers na waren zij allen aangesloten bij een politieke partij en de publicaties verschenen ook voornamelijk in de tijdschriften van politieke partijen. De uitspraken waren op persoonlijke titel, wat het interessant maakt om te kijken of de politieke partijen hier zelf ook uitspraken over deden. In het Nederlandse politieke systeem spelen politieke partijen een belangrijke rol. Een poging te onderzoeken hoe deze belangrijke actor tegenover de mensenrechten en de Universele Verklaring staat is dan ook gerechtvaardigd. De gemakkelijkste manier om dit te doen is via de verkiezingsprogramma's van de verschillende politieke partijen. Hierin staan waarschijnlijk niet alle punten van een partij beschreven, maar wel die punten die men het belangrijkste acht, of waarvan men denkt dat ze goed aanslaan bij het publiek. Door de programma's van verschillende verkiezingsjaren te bekijken, kunnen eventuele veranderingen of toevoegingen gesignaleerd worden. De UVRM is getekend in december 1948. In datzelfde jaar waren in juli de verkiezingen voor de Nederlandse Tweede Kamer. Vier jaar later, in 1952, waren de volgende verkiezingen voor de Tweede Kamer. De Universele Verklaring zou dan inmiddels haar uitwerking gehad kunnen hebben op de verkiezingsprogramma's. Om nog beter een eventuele trend te kunnen ontdekken, zijn ook de

verkiezingen van 1956 meegenomen. Zo ontstaat er een overzicht van de verkiezingen vlak voor de verklaring, na de verklaring en ruim na de verklaring.

Als de programma's van de verschillende partijen en jaren vergeleken worden, vallen een aantal zaken op. Mensenrechten en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens werden niet genoemd. Veel partijen noemden wel het belang van een internationale rechtsorde, met als doel vrede en veiligheid voor alle volkeren. Vaak ging het hier wel om democratische landen en militaire samenwerking, maar de meeste partijen spraken wel uit dat hier soevereiniteit voor kon worden opgegeven. De meeste partijen waren ook voor meer verantwoordelijkheid voor de VN en vonden dat Nederland daar een positieve bijdrage aan moest leveren. Over het algemeen deden de partijen in de loop van de drie verkiezingsprogramma's wel verdergaande uitspraken over samenwerking en het bereiken van een rechtsorde, hoewel dit misschien ook samenhang met het langer worden van de verkiezingsprogramma's. Een vaak terugkerend motief was het christelijke. De KVP noemde de christelijke wereldorde, de ARP de verantwoordelijkheid van christenen tegenover andere volkeren en de VVD de christelijke beschaving die verdedigd moest worden. De christelijke waarden werden dan ook wellicht nog centraler gesteld, in plaats van over mensenrechten te spreken.⁵⁵

De zaak Mindszenty

In februari 1949 vond in de Hongaarse Republiek het proces tegen József Mindszenty plaats. Hij was de prins-primaat, aartsbisschop van Esztergom, kardinaal en de leider van de katholieke kerk in Hongarije. In de Tweede Wereldoorlog verzette hij zich tegen fascisme en de nazigezinde Arrow Cross partij. Na de oorlog was hij ook de personificatie van het verzet tegen het communisme.⁵⁶ Op zijn proces, gestart door het communistische bewind in het land, kwamen wereldwijd veel reacties. Het werd door velen gezien als een communistische repressie van de godsdienstvrijheid en een schijnproces. Uiteindelijk leidde dit naast aandacht

---

⁵⁵ ARP, CHU, CPN, KVP, PvdA, SGP en VVD, Verkiezingsprogramma's Tweede Kamerverkiezingen 7 juli 1948, Repository Publicaties Nederlandse Politieke Partijen, Rijksuniversiteit Groningen; ARP, CHU, CPN, KVP, PvdA, SGP, VVD, Verkiezingsprogramma's Tweede Kamerverkiezingen 25 juni 1952, Repository Publicaties Nederlandse Politieke Partijen, Rijksuniversiteit Groningen; ARP, CHU, CPN, KVP, PvdA, SGP, VVD, Verkiezingsprogramma's Tweede Kamerverkiezingen 13 juni 1956, Repository Publicaties Nederlandse Politieke Partijen, Rijksuniversiteit Groningen.

⁵⁶ Encyclopedia Britannica, 'József Mindszenty' (versie 8 september 2010) <https://www.britannica.com/biography/Jozsef-Mindszenty> [geraadpleegd op 01-05-2017].

van de media ook tot een VN-resolutie en een motie in de Nederlandse Tweede Kamer. De situatie past goed in de discussie over mensenrechten in de nasleep van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het is daarom een interessante casus voor onderzoek naar debat over mensenrechten in deze tijd.

Op 7 februari 1949 werd József Mindszenty veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. Hij werd schuldig bevonden aan het samenzweren tegen de republiek, verraad en het verhandelen van dollars op de zwarte markt.⁵⁷ Het proces en de veroordeling werden ook in het buitenland in de gaten gehouden. Bij de rechtszaak waren 23 buitenlandse journalisten aanwezig. De grote aandacht in de pers maakt deze zaak een duidelijk voorbeeld van de ophef over gebeurtenissen in communistisch Oost-Europa, in Nederland. Mindszenty werd gezien als iemand die zich verzette tegen het communisme,⁵⁸ wat hem veel steun opleverde. Kritiek op het proces versterkte de positie van Mindszenty in het Westen. De kritiek had betrekking op het verloop van het proces en het verkrijgen van de verklaring van de kardinaal, alsook op de communistische strijd tegen godsdienstvrijheid die in deze rechtszaak werd gezien. Het proces zou niet rechtvaardig zijn geweest. De vergelijking met showprocessen onder Stalin in de jaren 1930 werd in het Westen gemaakt.⁵⁹ De veroordeling was volledig gebaseerd op de gedeeltelijke schuldbekentenis van Mindszenty, maar die zou door drogering en marteling afgelegd zijn.⁶⁰ Mindszenty leek er voor het proces zelf al vanuit te gaan, dat hij gedwongen zou worden, een schuldbekentenis af te leggen. In november 1948, voor zijn arrestatie, schreef hij hierover een brief, waarin hij ontkende een complot te hebben beraamd en aangaf hierover ook geen bekentenissen te zullen afleggen. Mocht hij dat wel doen, dan zouden die niet geloofd moeten worden en zijn afgelegd als gevolg van marteling of grote druk.⁶¹ Deze brief sterkte het vermoeden dat het onderzoek en verhoor niet op een eerlijke wijze verliepen. Ook zou er sprake zijn van een strijd tegen het geloof en de

---

⁵⁷ 'Kardinaal Mindszenty tot levenslang veroordeeld', *Het Vrije Volk* (8 februari 1949)

< <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010949963:mpeg21:p001> > [geraadpleegd op 02-05-2017].

⁵⁸ P.F. Maas (red.), *Het Kabinet Drees-Van Schaik 1948-1951*, Band C (Nijmegen, 1996), 66.

⁵⁹ Eric Jarvis, 'The Creation of a Controversial Anti-Communist Martyr in Early Cold War America: Reactions to the Arrest and Show Trial of Cardinal Joseph Mindszenty of Hungary, 1948-1949', *The Historian* 78:2 (2016), 277-308, alhier 283.

⁶⁰ Ibidem, 283; 'Monsterachtig sadisme deed kardinaal Mindszenty bekennen', *Limburgsch Dagblad* (3 februari 1949) < <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010416840:mpeg21:p001> > [geraadpleegd op 02-05-2017].

⁶¹ 'Kardinaal ontkent te hebben gecomplooteerd', *Algemeen Handelsblad* (4 februari 1949)

<<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000088153:mpeg21:p001>> [geraadpleegd op 02-05-2017].

kerk. Het proces liet de ‘systematic violation of basic human rights by a Communist regime’ zien.⁶²

Zowel deze aanval op de godsdienstvrijheid als de onrechtvaardigheid van het proces zorgden voor reacties in Nederland. In Nijmegen werd een gebedsactie georganiseerd voor de kardinaal, in Enschede en Breda organiseerden katholieke organisaties protestvergaderingen tegen de veroordeling.⁶³ In de Tweede Kamer werd er gereageerd via een motie van orde, ingediend door de heren Jos Serrarens, van de Katholieke Volkspartij (KVP), Marinus van der Goes van Naters en Geert Ruygers, beide van de Partij van de Arbeid (PvdA), Hendrik Tilanus, van de Christelijk-Historische Unie (CHU), Henk Korthals, van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) en mevrouw Marga Klompé, van de KVP. De motie, afgekort tot de motie Serrarens of de motie Serrarens cum suis (c.s.), werd al op 1 februari 1949 ingediend, voor het daadwerkelijke proces begon. Daarmee kan het worden gezien als een aanklacht tegen de aard van de zaak, meer dan het verloop ervan. In de motie protesteerden Serrarens c.s. tegen de ‘arrestatie en tegen iedere aanslag op de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van geweten’. Ook zagen ze er een ‘nieuw en treffend bewijs’ in van de ‘politiek van onderdrukking’.⁶⁴

Wat de zaak Mindszenty en het protest van de kamerleden interessant maakt voor dit onderzoek, is de onderbouwing van de aanklacht van Serrarens en zijn mede-indieners. In de motie werd verwezen naar de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens van de Verenigde Naties. De daarin vastgelegde fundamentele rechten van de mens werden in de zaak Mindszenty geschonden volgens de indieners van de motie. De UVRM werd hiermee een politieke norm en het schenden ervan een protest waard in de Nederlandse Tweede Kamer.

De eerste bespreking van de motie in de Tweede Kamer, op 1 februari, werd ingeleid door een toelichting van de heer Serrarens. De basis voor zijn betoog en de motie was de UVRM.

---

⁶² Jarvis, ‘Joseph Mindszenty’, 283. Zie voor meer over het leven en proces van József Mindszenty: ibidem, 277-308; Michael Coulter, Richard Myers en Joseph Varacalli, *Encyclopedia of Catholic Social Thought, Social Science and Social Policy: Supplement* (Lanham, 2012), 214-216; József Közi-Horvath, *Cardinal Mindszenty. Confessor and martyr of our time* (Chicester, 1979).

⁶³ ‘Kardinaal Mindszenty tot levenslang veroordeeld’, *Het Vrije Volk* (8 februari 1949) <<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010949963:mpeg21:p001>> [geraadpleegd op 02-05-2017].
; ‘Protestvergaderingen tegen veroordeling kardinaal Mindszenty’, *Leeuwarder Courant* (11 februari 1949) <<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010610552:mpeg21:p002>> [geraadpleegd op 02-05-2017].

⁶⁴ Motie van Orde van de heer Serrarens c.s., Rijksbegroting voor het dienstjaar 1949, 1000 III 27, 73.

Volgens Serrarens moesten de feiten met de theorie vergeleken worden. In de Verklaring is de vrijheid van godsdienst en geweten als fundamenteel recht vastgelegd. In de zaak Mindszenty werd deze vrijheid vervolgd, de fundamentele mensenrechten aangetast en daarmee de beschaving uitgedaagd. Door Serrarens en de zijne werd er geprotesteerd ‘tegen deze onderdrukking, tegen de arrestatie van kardinaal Mindszenty en tegen deze tyrannie, die het hart van ieder onzer verwonden moet.’⁶⁵ Serrarens zag de Verklaring als een belanghebbend document, vooral voor landen die zich nog verder zouden moeten ontwikkelen. Een protest vond hij echter op zijn plaats, omdat een Verklaring alleen niet genoeg is. Bij een ‘verkrachting der mensenrechten’ zal er ook opgetreden moeten worden, zodat de Verklaring niet slechts een ‘façade’ is. Ook pleitte hij voor een traditie op basis van een internationale moraal.⁶⁶ De basis van deze internationale moraal was de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

In de Tweede Kamer werd de motie uiteraard besproken. De reacties waren vooral instemmend. Slechts één partij liet een duidelijk tegengeluid horen, namelijk de Communistische Partij Nederland (CPN). Volgens fractievoorzitter Paul de Groot draaide de zaak om politiek, Mindszenty zou een revolutie hebben voorgestaan, en ging het niet om geloofsvervolging.⁶⁷ Hiermee nam hij in feite het standpunt van het Hongaarse communistische bewind over. De Groot sneed ook nog een ander gevoelig punt aan, namelijk de hypocrisie over mensenrechten in andere landen te spreken, terwijl er geen verzet was tegen de schending van mensenrechten in Indonesië. Andere fracties hadden geen grote punten van kritiek, de motie was dan ook ingediend door leden van vier partijen. Pieter Gerbrandy, Tweede Kamerlid namens de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), was het in essentie eens met de motie, maar vond die iets te specifiek over kardinaal Mindszenty gaan. Hier bedoelde hij waarschijnlijk de onbenoemde situatie van protestanten in het Spanje onder Francisco Franco mee.⁶⁸ Daarnaast pleitte hij echter voor een bredere en diepere interpretatie van de motie, er moest meer gebeuren dan slechts het indienen van een motie. Gerbrandy vond dat de mensenrechten en ingrijpen in andere landen op dat gebied een ‘gemeenschappelijk doel van het buitenlands beleid’ hoorden te zijn.⁶⁹

---

⁶⁵ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 41ste vergadering, 1 februari 1949, 1117-1118.

⁶⁶ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 41ste vergadering, 1 februari 1949, 1117-1118.

⁶⁷ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 43ste vergadering, 3 februari 1949, 1171.

⁶⁸ Maas, *Het Kabinet Drees - Van Schaik 1948-1951*, 67.

⁶⁹ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 43ste vergadering, 3 februari 1949, 1159-1160.

Door deze stelling ontstond debat over de interventiepolitiek van Nederland. Kon en moest Nederland interveniëren in buitenlandse staten, als daar de fundamentele mensenrechten, vastgelegd in de UVRM, geschonden werden. Gerbrandy vond van wel, minister van Buitenlandse Zaken, Dirk Stikker, van de VVD, vond van niet. Hij erkende namens de regering de lastige situatie waarin Mindszenty en anderen zich bevonden en zou overwegen slachtoffers steun te bieden. Interventie als grondslag voor het buitenlands beleid wees hij echter af, omdat hiermee de soevereiniteit van staten in het geding zou komen. De consequenties hiervan waren volgens hem niet te overzien. De regering nam de motie dan ook slechts voor kennisgeving aan en vond 'dat het niet op haar weg kan liggen op dit ogenblik in deze zaak enige stap te ondernemen'.⁷⁰ Ook PvdA'er Jaap Burger sprak zich uit tegen interventie. Hij was voorstander van het laten gelden van 'onze geestelijke waarden', maar sterk tegen 'de gedachte aan militaire agressiviteit onzerzijds'.⁷¹ Gerbrandy bracht hier tegenin dat hij geen militaire agressiviteit, 'het is mijn bedoeling niet dat wij erop zouden moeten lossaan', maar wel het helpen van onderdrukten had bedoeld.⁷² Jan Schmal, CHU, sloot zich hierbij aan door de hoop uit te spreken dat de regering actie zou ondernemen. Hij verwees hiervoor naar het belang van het christendom in het Nederlandse buitenlandbeleid.⁷³ Uiteindelijk werd de motie zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Slechts de leden van de CPN wensten 'geacht te worden tegen de motie van orde te hebben gestemd'.⁷⁴

Ook in de Eerste Kamer werd de motie Serrarens besproken en werd er gedebatteerd over mensenrechten en interventie. Johannes Reijers, CHU, sprak van een rechtsverkrachting, maar deelde de opvatting van de minister dat er niet moest worden ingegrepen. Mensenrechten en vrijheden vond hij erg belangrijk, vooral voor kleine staten. Volgens hem was het aan de VN te laten zien dat de vastgelegde mensenrechten serieus genomen werden. Het zou dan ook aan die organisatie zijn om er iets aan te doen.⁷⁵ Ook Willem Wendelaar, VVD, zag geen mogelijkheid voor de regering om in te grijpen. Hoewel hij het jammer vond dat er niks gedaan kon worden, zag ook de heer Wendelaar hier een taak voor de VN.⁷⁶ Leo Beaufort, Eerste Kamerlid voor de KVP, hield een betoog voor het creëren van een universele

---

⁷⁰ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 44ste vergadering, 4 februari 1949, 1186; Handelingen der Staten-Generaal Bijlagen 1948-1949, Memorie van Antwoord, 25 mei 1949, 17.

⁷¹ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 44ste vergadering, 4 februari 1949, 1190.

⁷² Ibidem, 1191.

⁷³ Ibidem, 1191.

⁷⁴ Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 45ste vergadering, 8 februari 1949, 1200.

⁷⁵ Handelingen Eerste Kamer 1948-1949, 40ste vergadering, 1 juni 1949, 657.

⁷⁶ Handelingen Eerste Kamer 1948-1949, 40ste vergadering, 1 juni 1949, 662,663.

rechtsheerschappij, een doel van de VN. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens was hierin volgens hem de eerste stap. De volgende stap zou meer bindend moeten zijn, met een systeem van handhaving van de rechten. Nationale soevereiniteit blokkeert het ontstaan van een internationale rechtsorde. Beaufort concludeerde dan ook dat inperking van die soevereiniteit nodig was om de rechten te kunnen garanderen.⁷⁷ Minister Stikker noemde het vraagstuk 'van groot belang voor de internationale rechtsorde' en vond het dan ook goed dat het in de Eerste Kamer besproken werd. Hij was het grotendeels met de heer Beaufort eens, hoewel hij wel zijn twijfels uitte over de haalbaarheid met de instituties van dat moment.⁷⁸

Uit de zaak Mindszenty lijken meerdere lessen te trekken op het gebied van de mensenrechten in de Nederlandse politiek en de rol van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens daarin. Hoewel in de verkiezingsprogramma's van de verschillende politieke partijen zoals eerder benoemd niet werd gesproken over mensenrechten en de verklaring, bleken er toch standpunten over te bestaan. Een motie werd ingediend en een debat in de Kamers ontstond. De kern van de motie was een aanklacht tegen de vermeende schending van de mensenrechten. De UVRM werd hiervoor als rechtvaardiging gebruikt, wat aangeeft dat de verklaring als een middel kon dienen om iemand, in dit geval een staat, onder druk te zetten om anders te handelen. De verklaring als pressiemiddel om mensenrechten te garanderen of verbeteren. Landen die de declaratie hebben getekend, moeten zich er immers aan houden. Daaruit voortvloeiend ontstond in de beide Kamers een debat over de gevolgen die Nederland hieraan zou moeten geven. In het geval van Mindszenty was de vraag of de Nederlandse staat actie moest ondernemen tegen Hongarije, op basis van het schenden van de verklaring. Dit hing samen met de fundamentele discussie over de interventiepolitiek van Nederland en de aard van de verklaring. Het eerste ging over de vraag of Nederland zou moeten ingrijpen in andere soevereine staten, het tweede over de verplichtingen en maatregelen ter handhaving die in een verdrag van de VN zouden moeten vastliggen. Dit kwam ook terug in de artikelen van verschillende auteurs, verschenen in de tijdschriften van politieke partijen. Zo was de verklaring dus ook het begin van discussies over mensenrechten en Nederlands buitenlandbeleid op dat gebied. Een nuancering die aangebracht dient te worden is de mogelijkheid dat de Universele Verklaring slechts in eigen belang werd gebruikt. Zoals Tweede Kamerlid Gerbrandy van de ARP aangaf, ging het in de motie slechts

---

⁷⁷ Handelingen Eerste Kamer 1948-1949, 40ste vergadering, 1 juni 1949, 666.

⁷⁸ Handelingen Eerste Kamer 1948-1949, 41ste vergadering, 8 juni 1949, 680.

om deze katholieke zaak en werd tegen vergelijkbare protestantse zaken geen protest aangetekend. Dit kan de schijn geven dat het indiener Serrarens, lid van de Katholieke Volkspartij, slechts te doen was om de schending van de rechten van deze katholieke geestelijke en niet om mensenrechtenschendingen in het algemeen. Op die manier zou de verklaring gebruikt kunnen worden als middel voor iets anders. Eric Jarvis beschreef in 2016 in *The Historian* hoe dit in de Verenigde Staten gebeurde. Daar lieten de katholieke gemeenschap en lobby zich flink horen in reactie op de arrestatie en het proces van Mindszenty. Ze maakten een martelaar van de kardinaal. Volgens Jarvis zorgde dit voor een *bandwagon effect*, waarbij ook de regering van de VS zich achter Mindszenty schaarde. De zaak kwam symbool te staan voor het communistische beleid in zijn algemeenheid, niet alleen de vervolging van een katholieke geestelijke. De zaak kwam in de VS symbool te staan voor de botsing tussen de VS en het communisme op het gebied van de rechtsstaat en individuele vrijheden.⁷⁹ In Nederland was de motie waarschijnlijk geen puur katholieke actie, aangezien ook Kamerleden van de PvdA, de CHU en de VVD de motie mede indienden. Slechts de CPN liet weten tegen de motie te zijn. Dat er anticommunistische sentimenten meespeelden bij de motie valt niet uit te sluiten. De verklaring als drukmiddel tegen staten, zoals eerder beschreven, zal dan ook zeker graag tegen communistische staten gebruikt zijn, wat het door Kuitenbrouwer beschreven anticommunistische sentiment in deze jaren bevestigt. Dezelfde auteur benoemde ook dat Nederland een typisch koloniale mogendheid was in deze tijd, wat door Malcontent en Baudet beschreven werd als een belemmering voor daadkrachtig mensenrechtenbeleid.⁸⁰ In deze casus kwam dit kort terug in de woorden van Tweede Kamerlid Paul de Groot, die het preken over mensenrechten hypocriet noemde voor Nederland. Dat hij de enige was die hierover sprak en dat de andere partijen juist wel iets aan de mensenrechten in andere landen wilden doen, lijkt in dit geval echter tegen te spreken dat er sprake was van een koloniale belemmering. Uit de onderbouwing van de motie over Mindszenty en de debatten eromheen lijkt op te maken dat de betrokken politici daadwerkelijk het beste voor hadden met de mensenrechtensituatie in het buitenland en hier ook, met de UVRM als handvat, iets aan wilden doen.

Het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens

---

⁷⁹ Jarvis, 'József Mindszenty', 307.

⁸⁰ Kuitenbrouwer, 'Rol van mensenrechten', 186; Malcontent en Baudet, 'Dutchman's Burden?', 78-83.

Op 5 mei 1949 werd door tien Europese landen, waaronder Nederland, de Raad van Europa opgericht. Al bij de eerste vergadering na de oprichting van deze raad, in 1949, werd uitgesproken dat de deelnemende landen speciale aandacht wilden schenken aan de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Hiertoe werd een commissie aangesteld, onder leiding van de Brit Sir David Maxwell Fyfe, die de bescherming van de rechten van de mens als taak had. Op 8 september 1949 presenteerde deze commissie hun bevindingen. De basis van de studie was de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.⁸¹ Dit proces leidde uiteindelijk tot de ondertekening van de Conventie inzake de Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, ook wel het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) genoemd, in Rome op 4 november 1950. Zoals beschreven in de preambule van het verdrag, legden de landen hun geloof in de mensenrechten en fundamentele vrijheden vast. Deze werden gezien als de basis voor vrede en gerechtigheid in de wereld. De Europese landen verklaarden gelijkgestemd te zijn over dit onderwerp. Samen wilden ze de eerste stappen zetten in de handhaving van de mensenrechten, vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in 1948. Die verklaring van de Verenigde Naties vormde de basis voor het Europese verdrag.⁸²

In 1952 werd de ondertekening van het EVRM in de Tweede Kamer in Nederland besproken. De regering stuurde een memorie van toelichting aan de Kamer, waarin ook de verschillende rechten vergeleken werden met die van de Universele Verklaring. Dat het EVRM voortborduurde op de UVRM is aan de genoemde rechten, vastgelegd in artikel 2 tot en met artikel 12, duidelijk terug te zien. Het recht op leven, artikel 2 van de Conventie, was slechts een wat minder brede versie van het recht op leven, vrijheid en onschendbaarheid van personen, zoals dat in de UVRM staat. Bescherming tegen onmenselijke behandeling, artikel 3, zelfs vrijwel gelijk aan een artikel uit de UVRM. Ook artikel 4, bescherming tegen slavernij, was bijna gelijk. Hier was slechts een lid over moderne slavernij aan toegevoegd. Artikel 5, recht op vrijheid en bescherming, was niet veel meer dan een herformulering van een artikel uit de Verklaring. Twee andere artikelen van de Verklaring werden gedetailleerder uitgewerkt in artikel 6 van het Europees Verdrag, recht op een rechtvaardig vonnis. Het recht op bescherming van het privéleven was volgens de regering geïnspireerd op een artikel uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Artikel 9, vrijheid van gedachten,

---

⁸¹ Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Memorie van Toelichting, 12 juni 1953, 3043, nr. 3; Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Voorlopig verslag, 17 december 1953, 3043, nr. 5.

⁸² 'Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden; Rome, 4 November 1950', Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden, 1951 nr. 154, preambule.

geweten en godsdienst, artikel 10, vrijheid van meningsuiting, en artikel 11, het recht op huwelijk, werden met slechts kleine toevoegingen overgenomen uit het VN-verdrag. Alleen in de toelichting van de regering op artikel 7 en artikel 12 werd de UVRM niet genoemd.⁸³ Naast deze rechten werd in het verdrag ook vastgelegd dat er een Europese Commissie voor de Rechten van de Mens en een Europees hof voor de Rechten van de Mens zou komen. Dit paste bij het idee dat dit verdrag een meer praktische uitwerking was van de Universele Verklaring in de Verenigde Naties.⁸⁴

Op 3 en 4 maart 1954 werd het Verdrag besproken in de Tweede Kamer. Een grote meerderheid van de Kamerleden was voor het ondertekenen. Toch ontstond er wel debat, voornamelijk gericht op drie onderwerpen: de rol van God in het verdrag, de waarde ervan in vergelijking met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de daaruit voortvloeiende discussie over de implicaties voor Nederland.

Ten eerste de rol van God. Verschillende Kamerleden waren, hoewel over het algemeen positief over het verdrag, teleurgesteld over het feit dat ‘in dit Verdrag de waardigheid van de mens en de fundering van diens rechten niet expliciet verankerd zijn in God’.⁸⁵ Deze leden vonden dan ook niet dat, zoals in de preambule beschreven, vrede en gerechtigheid voortkwamen uit de vrijheden, maar uit het geloof in God. Bij de opstelling van de UVRM in 1948 had de regering van de Kamer de opdracht meegekregen, het belang van God in de Verklaring te krijgen. Nederland had hierin toen echter niet genoeg medestanders. Bij de bespreking van het EVRM werd hier vanuit de Tweede Kamer opnieuw naar gevraagd. Waarom werd ook op Europees niveau God niet als uitgangspunt gekozen? De regering antwoordde dat het niet van mening was veranderd ten opzichte van 1948, toen bij de UVRM een poging werd gedaan dit vast te leggen. Bij die poging in de Verenigde Naties had van de landen van de Raad van Europa enkel Luxemburg meegestemd. Het leek volgens de regering dan ook weinig zinvol dit nog een keer te proberen. Wel was er geprobeerd christelijke opvattingen over rechten en vrijheden zoveel mogelijk in de tekst van het verdrag te krijgen. Naar opvatting van de regering was dit goed gelukt en dus ook belangrijker dan het

---

⁸³ Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Memorie van Toelichting, 12 juni 1953, 3043, nr. 3, blz. 4, 5; Ministerie van Buitenlandse Zaken, nr. 16, *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* (Den Haag, 1949); ‘Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden; Rome, 4 November 1950’, Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden, 1951 nr. 154.

⁸⁴ ‘Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden; Rome, 4 November 1950’, Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden, 1951 nr. 154.

⁸⁵ Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Voorlopig verslag, 17 december 1953, 3043, nr. 5, blz. 1.

vastleggen van een specifieke formule.⁸⁶ Ook in de Eerste Kamer was men in meerderheid voor de goedkeuring van het verdrag, maar teleurgesteld over de afwezigheid van God in het verdrag.⁸⁷

Een tweede belangrijk onderwerp wat in beide Kamers aan bod kwam, was het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens ten opzichte van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Uit de tekst van het verdrag en de toelichting daarop van de regering bleek duidelijk dat de intentie was om voort te bouwen op de UVRM, maar wel een stap verder te zetten door handhaving en sancties bij overtreding. Zowel in de Eerste Kamer als in de Tweede Kamer erkenden veel leden de meerwaarde van het EVRM ten opzichte van de UVRM. Die was immers juridisch bindend en dus formeel van wijdere strekking. Toch was er ook kritiek op de inhoud, die smaller zou zijn. In het Europees Verdrag waren alleen politieke rechten vastgelegd, terwijl in de Universele Verklaring ook sociale gerechten werden genoemd. Binnen de Raad van Europa kon er dus meer ingegrepen worden, maar wel op minder terreinen. Op het ene gebied was het EVRM dus een stap vooruit, maar op het andere een stap achteruit, zo werd in de kamers benoemd.⁸⁸ De regering was het hier mee eens, maar verwees naar de preambule van het verdrag. Daarin stond dat het ging om ‘het doen van de eerste stappen voor de collectieve handhaving van sommige der in de Universele Verklaring vermelde rechten.’⁸⁹ Ook werd aangegeven dat er vanuit de Raad van Europa al een begin was gemaakt voor een soortgelijk verdrag voor sociale rechten. Dit zou later het Europees Sociaal Handvest worden.⁹⁰

Als laatste kwam er uit de vergelijking tussen het EVRM en de UVRM een discussie over de gevolgen voor Nederland voort. De vraag was of er voor Nederland veel zou veranderen door dit verdrag. Enkele Kamerleden vonden dat het verdrag te veel opoffering van zelfstandigheid inhield en dat de VN genoeg deed. Anderen vonden het juist niet ver genoeg gaan, aangezien er nog veel vrijheid was voor nationale overheden om invulling te geven aan het verdrag.⁹¹ Ieder deelnemend land aan de Conventie moest ook nog de optie van

---

⁸⁶ Kamerstuk Tweede Kamer 1953-1954, Memorie van Antwoord, 15 februari 1954, 3043 nr. 6, blz. 1.

⁸⁷ Kamerstuk Eerste Kamer 1953-1954, Voorlopig verslag, 4 juni 1954, 3043, nr. 162.

⁸⁸ Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Voorlopig verslag, 17 december 1953, 3043, nr. 5, blz. 2; Kamerstuk Eerste Kamer 1953-1954, Voorlopig verslag 4 juni 1954, 3043, nr. 162, blz. 2.

⁸⁹ Kamerstuk Tweede Kamer 1953-1954, Memorie van Antwoord, 15 februari 1954, 3043 nr. 6, blz. 3; ‘Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden; Rome, 4 November 1950’, Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden, 1951 nr. 154.

⁹⁰ Raad van Europa, ‘Europees Sociaal Handvest’, Turiijn, 18-10-1961, *European Treaty Series*, nr. 35.

⁹¹ Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Voorlopig verslag, 17 december 1953, 3043, nr. 5, blz. 2.

individueel klachtrecht bespreken. Dit zou inhouden dat personen bij het Europees hof de Nederlandse staat zouden kunnen aanklagen. De Nederlandse regering was hier een tegenstander van en vond dat de mogelijkheid beroep te doen op een Nederlandse rechter voldoende was.⁹² Hiermee gaf de regering eigenlijk aan dat het EVRM geen verandering zou betekenen voor het Nederlands recht. In de Tweede Kamer werd daar tegenin gebracht dat het recht op leven, bescherming tegen marteling en andere onmenselijke behandeling, tegen slavernij en dwangarbeid, eerbiediging van het particuliere leven en het recht om te trouwen niet specifiek in de Nederlandse wetgeving waren opgenomen.⁹³ In de memorie van antwoord schreef de regering echter dat 'zij van oordeel zijn dat het complex regelingen van de Nederlandse wet, zowel van strafrechtelijke als van andere aard, voldoende waarborgen biedt dat deze beginselen in ons land eerbiediging zullen vinden'.⁹⁴ Uiteindelijk bleken regering en kamers in overeenstemming over het feit dat het individuele klachtrecht te veel invloed zou hebben op de nationale rechtssfeer, dat het voor Nederland niet nodig was en dat in Nederland de praktische gevolgen van het verdrag klein zouden zijn.⁹⁵

Uiteindelijk werd de Conventie inzake de Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden in de Tweede Kamer en de Eerste Kamer zonder hoofdelijke stemming aangenomen. In beide kamers waren er slechts enkele leden die lieten noteren dat ze geacht wensten te worden tegen het wetsontwerp te hebben gestemd.⁹⁶ In het verslag van de beraadslagingen in de Tweede Kamer werd benoemd dat men het bijna algemeen eens was over het belang van het verdrag, om drie redenen. Als eerste was er uit de chaos van de Tweede Wereldoorlog een sterk verlangen naar handhaving en beveiliging van de menselijke waardigheid ontstaan, ten tweede bevatte het een uitspraak tegenover de totalitaire landen in Europa en ten derde mocht het verdrag als een verdere stap op de weg naar de Europese eenheid beschouwd worden.⁹⁷

De casus van het EVRM heeft voor het overkoepelende onderzoek verschillende betekenissen. De belangrijkste ligt eigenlijk al in de preambule van het verdrag besloten. De

---

⁹² Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Memorie van Toelichting, 12 juni 1953, 3043, nr. 3, blz. 4.

⁹³ Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Voorlopig verslag, 17 december 1953, 3043, nr. 5, blz. 2.

⁹⁴ Kamerstuk Tweede Kamer 1953-1954, Memorie van Antwoord, 15 februari 1954, 3043, nr. 6, blz. 3.

⁹⁵ Kamerstuk Eerste Kamer 1953-1954, Voorlopig verslag, 4 juni 1954, 3043, nr. 162, blz. 2; Kamerstuk Tweede Kamer 1953-1954, Memorie van Antwoord, 15 februari 1954, 3043, nr. 6, blz. 4.

⁹⁶ Handelingen Tweede Kamer 1953-1954, 49ste vergadering, 4 maart 1954, 824; Handelingen Eerste Kamer 1953-1954, 50ste vergadering, 27 juli 1954, 625.

⁹⁷ Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Voorlopig verslag, 17 december 1953, 3043, nr. 5, 1.

Raad van Europa accepteerde de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, wilde die uitbouwen en nam die daarom als basis voor een eigen conventie. De Nederlandse regering en het parlement stemden daar vervolgens mee in. Het geeft aan dat er in de belangrijke politieke instellingen in Nederland duidelijk aandacht was voor mensenrechten. De Universele Verklaring werd serieus genomen en er was de wil om vervolgstappen in de vorm van deze conventie, met commissie, hof en bindende maatregelen, te nemen. De verklaring vormde dus een basis om op verder te werken op het gebied van de mensenrechten. In dit geval gebeurde dit in een ander verband, de Raad van Europa. Tegelijkertijd laat de discussie over de sociale rechten, en het ontbreken daarvan in het Europees Verdrag, zien dat er bij veel parlementsleden de ambitie was om nog meer te bereiken. Op dit gebied zou de UVRM zelfs gezien kunnen worden als een na te streven ideaal, vastgelegde rechten en vrijheden die in de toekomst gegarandeerd dienden te worden. De discussie over de positie van God maakt duidelijk dat de voorvechters van mensenrechten in Nederland dit in die tijd toch vooral op godsdienstige grondslag deden. Het laatste punt van debat, de gevolgen voor Nederland, toont weer een andere kant. Regering en parlement waren het grotendeels met elkaar eens over het feit dat de conventie weinig praktische gevolgen zou hebben in Nederland. Ook het in eerste instantie niet ondertekenen van het klachtrecht sluit hierbij aan. Het lijkt erop te wijzen dat regering en parlement mensenrechten vooral een probleem voor andere landen vonden en met de verklaring en het verdrag vooral die andere landen vooruit wilden brengen. Mensenrechten waren daarmee duidelijk enkel onderdeel van de buitenlandse politiek en niet de binnenlandse.

Conclusie

Door de verschillende onderwerpen die zijn onderzocht rond de Universele Verklaring samen te voegen, kunnen een aantal conclusies worden getrokken. Uit de artikelen in de politieke tijdschriften blijkt dat er in Nederland academici, gelieerd aan politieke partijen, waren die nadachten en schreven over de Universele Verklaring en mensenrechtenbeleid. Alle auteurs spraken zich uit voor het internationaal vastleggen van mensenrechten, hoewel ze kritisch waren op deze verklaring en haar gevolgen. Deze kritische kijk kan worden gezien als positief voor de mensenrechten in Nederland, omdat dit een geluid was voor meer actie. De verklaring was niet genoeg en er werd dus juist gepleit voor verdergaande maatregelen. Sommigen zagen de UVRM als een goede eerste stap en morele opsteker. Ondanks deze positieve geluiden over mensenrechten van wetenschappers die genoeg aanzien hadden

binnen de partijen om in de tijdschriften te publiceren, kwam dit niet terug in de verkiezingsprogramma's. Hoewel er bij sommige partijen wel aandacht was voor verdere internationale samenwerking, de VN en vrede en veiligheid, werden mensenrechten hier niet specifiek genoemd. De programma's waren vaak kort en blijkbaar was dit onderwerp niet belangrijk genoeg om genoemd te worden. Misschien was het ook een onderwerp dat bij het grotere publiek nog niet genoeg speelde om in een verkiezingsprogramma een rol te kunnen krijgen. Hoe dan ook bevestigt de absentie het beeld dat over deze tijd en de aandacht voor mensenrechten uit de literatuur naar voren komt. De zaak Mindszenty lijkt hier juist een ander licht op te werpen. De motie die hierover in de Tweede Kamer werd ingediend door Serrarens cum suis gebruikte de UVRM als aanleiding en rechtvaardiging. De verklaring werd hiermee een pressiemiddel om mensenrechten na te streven, iets waar blijkbaar kamerbreed behoefte aan was, gezien de aanneming van de motie. Door de motie en verklaring ontstonden in beide Kamers discussies over mensenrechten en Nederlands buitenlandbeleid op dat gebied, wat laat zien dat het onderwerp leefde in het parlement. Er waren verschillende voorstanders van meer en ingrijpender beleid wat betreft de mensenrechten. Het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens is hier een duidelijke vervolgstap in geweest. Het verdrag bouwde duidelijk voort op de Universele Verklaring, met maatregelen voor implementatie en handhaving, zoals ook aangegeven in de preambule. Dat er door regering en parlement positief op gereageerd werd en het verdrag werd aangenomen, geeft aan dat er in de belangrijke politieke instellingen in Nederland duidelijk aandacht was voor mensenrechten. De Universele Verklaring werd serieus genomen en er was de wil om vervolgstappen in de vorm van deze conventie, met commissie, hof en bindende maatregelen, te nemen. De verklaring vormde dus een basis om op verder te werken op het gebied van de mensenrechten, er was ambitie om meer te bereiken. Toch bleek ook hier wel nog dat mensenrechten vooral in verband werden gebracht met God en dat ervan uit werd gegaan dat de gevolgen in Nederland klein zouden zijn. Wat dat betreft waren de verwachtingen dus lager, voor het buitenlandbeleid toonde het debat in de Kamers hoge verwachtingen.

De onderzochte onderwerpen leveren dus verschillende inzichten op over de aandacht voor mensenrechten in Nederland, in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Het vrij negatieve beeld uit de literatuur, hier ook wel Dark Age genoemd, waarin deze periode wordt geschetst als erg terughoudend, kan op sommige punten genuanceerd worden. Het klopt niet dat er geen enkele aandacht was voor het idee van mensenrechten en het nastreven ervan. Verschillende auteurs uit die tijd schreven er positief over, waarbij verdere stappen werden

aangeraden en gewenst. In twee verschillende voorbeelden kwam het onderwerp aan bod in het parlement, waarbij opnieuw bepaalde ambities werden uitgesproken en in het geval van het Europees Verdrag er ook daadwerkelijk werk werd gemaakt van het zetten van vervolgstappen na de Universele Verklaring. De verklaring heeft verschillende rollen gespeeld in deze periode. In de zaak Mindszenty als legitimering voor een aanklacht tegen het bewind in Hongarije, bij het EVRM als basis voor het hele verdrag. In beide gevallen was het ook de aanleiding voor parlementair debat over het onderwerp, waar dus blijkbaar behoefte aan was. Door de UVRM leek de aandacht voor mensenrechten dus toe te nemen. Dat God over het algemeen als de grondslag voor mensenrechten werd gezien is typerend voor het Nederland in die jaren. Toch leek dit de inzet voor mensenrechten niet te belemmeren, omdat het juist als een christelijke plicht werd gezien mensen wereldwijd te beschermen. De mensenrechten werden niet genoemd in de verkiezingsprogramma's van 1948, 1952 en 1956 en heel veel concreet mensenrechtenbeleid is er ook niet geweest in die periode, maar het doel van dit onderzoek was ook niet om dat aan te tonen. Wel was het een analyse van wat er juist wel speelde rond de mensenrechten. Het concept van een meer langdurige evolutie van de structuur voor mensenrechtenbeleid, overgenomen uit het wetenschappelijke debat over het ontstaan van mensenrechten, was daarbij een belangrijk uitgangspunt. De jaren na de Tweede Wereldoorlog, waarin ook de UVRM werd opgesteld, waren een opmaat naar het zeer actieve mensenrechtenbeleid in Nederland, wat door veel historici en politicologen is geschetst als een vrij plotse gebeurtenis. Na het nader bestuderen van de voorafgaande tijd lijkt het echter legitiem te stellen dat dit er meer aan zat te komen dan de literatuur doet vermoeden. De jaren veertig en vijftig waren wellicht niet vergelijkbaar met de decennia die daarop volgden en ook uit dit onderzoek zijn geen schokkende conclusies gekomen waarmee het beeld van deze tijd volledig op zijn kop wordt gezet. Er was echter binnen regering, parlement en politieke partijen al wel bepaalde aandacht voor mensenrechten. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens werd ondertekend door Nederland en hoewel dit vrij geruisloos ging, was het wel aanleiding voor debat over mensenrechtenbeleid. In politiek opzicht werd de verklaring gebruikt voor de zaak Mindszenty en het EVRM en er bleken in het parlement meer ambities te zijn op dit gebied. Het heersende beeld zou dus wellicht bijgesteld kunnen worden, wat het concept van een meer geleidelijke groei van mensenrechtenbewustzijn ook aannemelijker maakt. Hier zou verder onderzoek geschikt voor zijn. In dit onderzoek is de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens als uitgangspunt genomen, maar voor een volledig beeld zal er breder onderzoek nodig zijn, over een grotere tijdspanne en met bredere thema's. De UVRM lijkt

echter een goed startpunt, als iconisch en invloedrijk document. De casussen die zijn onderzocht voor deze periode, de paar jaar naar de opstelling van de UVRM, zijn waarschijnlijk de meest positieve qua aandacht voor mensenrechten. In combinatie met het ontbreken van verwijzingen naar de verklaring en het specifiek noemen van mensenrechten in de verkiezingsprogramma's, betekent het dan ook dat conclusies ook niet overschat moeten worden. Toch is het een relevant onderwerp, omdat het kan bijdragen aan het grotere wetenschappelijke debat over het ontstaan van de mensenrechten, maar ook aan het beeld van een periode in de Nederlandse geschiedenis, die op dit gebied nog opvallend weinig is onderzocht. Het beeld van deze periode is misschien wat streng, want al in deze nog verzuilde maatschappij, die bezig was met de wederopbouw, bleek er aandacht en de nodige ambitie te zijn op het gebied van de mensenrechten.

Bibliografie

Secundaire literatuur

- Baehr, Peter, Castermans-Holleman, Monique en Grünfeld, Fred, 'Human Rights in the Foreign Policy of the Netherlands', *Human Rights Quarterly* 24:4 (2002), 992-1010.
- Baudet, Floribert, en Malcontent, Peter 'The Dutchman's Burden?', in: Bob de Graaff, Duco Hellema, Bert van der Zwan (red.), *De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Amsterdam, 2003), 69-104.
- Berg, Esther van den, *The influence of domestic NGOs on Dutch human rights policy. Case studies on South Africa, Namibia, Indonesia and East Timor* (Antwerpen, Groningen, Oxford, 2001).
- Boer, Stefan de, 'Nederland en de apartheidskwestie, 1948-1990', in: Maarten Kuitenbrouwer en Marij Leenders (red.), *Geschiedenis van de mensenrechten: bouwstenen voor een interdisciplinaire benadering* (Hilversum, 1996), 259-280.
- Castermans-Holleman, Monique, *Het Nederlands mensenrechtenbeleid in de Verenigde Naties* (Den Haag, 1992).
- Coulter, Michael, Myers, Richard, en Varacalli, Joseph, *Encyclopedia of Catholic Social Thought, Social Science and Social Policy: Supplement* (Lanham, 2012).
- Egeland, Jan, 'Human Rights. Ineffective Big States, Potent Small States', *Journal of Peace Research* 21:3 (1984), 207-213.

- Flinterman, Cees, 'Nederland en de rechten van de mens, een toegepast ideaal', *Internationale Spectator* 60:11 (2006), 556-560.
- Goede, T. de, 'De mensenrechten in het Nederlandse buitenlandbeleid ten aanzien van Spanje, Portugal en Griekenland 1945-1975', in: Marij Leenders en Maarten Kuitenbrouwer (red.), *Geschiedenis van de mensenrechten: bouwstenen voor een interdisciplinaire benadering* (Hilversum, 1996), 227-258.
- Heldring, Jérôme, 'Nederland in de wereld, 1945-1985', in: Niek van Sas (red.), *De kracht van Nederland. Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Haarlem, 1991), 232-245.
- Hellema, Duco, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Utrecht, 1995).
- Hoffmann, Stefan-Ludwig, *Human Rights in the Twentieth Century* (Cambridge, 2011).
- Hoffmann, Stefan-Ludwig, 'Viewpoint Human Rights and History', *Past and Present* 232:1 (2016), 279-310.
- Hunt, Lynn, *Inventing human rights. A history* (New York, Londen, 2008).
- Ishay, Micheline, *The history of human rights. From ancient times to the globalization era* (Los Angeles, Berkeley, 2004).
- Jarvis, Eric, 'The Creation of a Controversial Anti-Communist Martyr in Early Cold War America: Reactions to the Arrest and Show Trial of Cardinal Joseph Mindszenty of Hungary, 1948-1949', *The Historian* 78:2 (2016), 277-308.
- Kennedy, James, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam, Meppel, 1995).
- Közi-Horvath, József, *Cardinal Mindszenty. Confessor and martyr of our time* (Chicester, 1979).
- Kuitenbrouwer, Maarten, *De ontdekking van de Derde Wereld. Beeldvorming en beleid in Nederland, 1950-1990* (Den Haag, 1994).
- Kuitenbrouwer, Maarten, 'De rol van mensenrechten in het buitenlandse beleid van Nederland na 1945: politicologische en historische literatuur', *BMGN - Low Countries Historical Review* 118:2 (2003), 179-192.
- Lauren, Paul, *The evolution of international human rights. Visions seen* (Philadelphia, 1998).
- Maas, P.F. (red.), *Het Kabinet Drees-Van Schaik 1948-1951, Band C* (Nijmegen, 1996).

- Malcontent, Peter, 'Nederland en mensenrechten', in: Jacco Pekelder, Remco Raben en Mathieu Seger (red.), *De wereld volgens Nederland. Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam, 2015), 128-151.
- Moyn, Samuel, *The Last Utopia. Human Rights in history* (Cambridge, Londen, 2010).
- Reiding, Hilde, *The Netherlands and the Development of International Human Rights Instruments* (Antwerpen/Oxford 2007).
- Voorhoeve, Joris, *Peace, profits and principles. A study of Dutch foreign policy* (Den Haag, Londen, Boston, 1979).

Kamerstukken

- Handelingen Eerste Kamer 1948-1949, 40ste vergadering, 1 juni 1949.
- Handelingen Eerste Kamer 1948-1949, 41ste vergadering, 8 juni 1949.
- Handelingen Eerste Kamer 1953-1954, 50ste vergadering, 27 juli 1954.
- Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 41ste vergadering, 1 februari 1949.
- Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 43ste vergadering, 3 februari 1949.
- Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 44ste vergadering, 4 februari 1949.
- Handelingen Tweede Kamer 1948-1949, 45ste vergadering, 8 februari 1949.
- Handelingen Tweede Kamer 1953-1954, 49ste vergadering, 4 maart 1954.
- Handelingen Staten-Generaal Bijlagen 1948-1949, Memorie van Antwoord, 25 mei 1949.
- Kamerstuk Eerste Kamer 1953-1954, Voorlopig verslag, 4 juni 1954, 3043, nr. 162.
- Kamerstuk Tweede Kamer 1953-1954, Memorie van Antwoord, 15 februari 1954, 3043, nr. 6.
- Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Memorie van Toelichting, 12 juni 1953, 3043, nr. 3.
- Kamerstuk Tweede Kamer 1978-1979, Nota, 'De rechten van de mens in het buitenlands beleid', 15571, nr. 1.
- Kamerstuk Tweede Kamer 1952-1953, Voorlopig verslag, 17 december 1953, 3043, nr. 5.
- Rijksbegroting voor het dienstjaar 1949, Motie van Orde van de heer Serrarens c.s., 1000 III 27, 73.

Tijdschriften politieke partijen

- Beaufort, Leo, 'Universele Verklaring van de Rechten van de Mens', *Katholiek Staatkundig Maandschrift* 3:2 (1949), 459-464.
- Beaufort, Leo, 'Universele Verklaring van de Rechten van de Mens', *Katholiek Staatkundig Maandschrift* 3:3 (1949), 483-490.
- Mekkes, Johan, 'Boekbespreking. Nederlandse Inlichtingendienst voor de Verenigde Naties: De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens', *Antirevolutionaire Staatkunde* 20:1 (1950), 45.
- Mekkes, Johan, 'Verklaringen van mensenrechten', *Antirevolutionaire Staatkunde* 22:11 (1952), 345-367.
- Schaper, B.W., 'Het probleem der mensenrechten', *Socialisme en democratie* 7:07-8, 481-491.
- Serrarens, Jos, 'De rechten van de mens', *Katholiek Staatkundig Maandschrift* 2:2 (1948), 57-63.

Websites

- Encyclopedia Britannica, 'József Mindszenty' (versie 8 september 2010) <https://www.britannica.com/biography/Jozsef-Mindszenty> [geraadpleegd op 01-05-2017].
- 'Kardinaal Mindszenty tot levenslang veroordeeld', *Het Vrije Volk* (8 februari 1949) <<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010949963:mpeg21:p001>> [geraadpleegd op 02-05-2017].
- 'Kardinaal ontkent te hebben gecomplooteerd', *Algemeen Handelsblad* (4 februari 1949) <<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=KBNRC01:000088153:mpeg21:p001>> [geraadpleegd op 02-05-2017].
- 'Monsterachtig sadisme deed kardinaal Mindszenty bekennen', *Limburgsch Dagblad* (3 februari 1949) < <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010416840:mpeg21:p001>> [geraadpleegd op 02-05-2017].
- 'Protestvergaderingen tegen veroordeling kardinaal Mindszenty', *Leeuwarder Courant* (11 februari 1949)

<<http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010610552:mpeg21:p002>> [geraadpleegd op 02-05-2017].

- Verenigde Naties, 'Handvest van de Verenigde Naties en Statuut van het Internationale Gerechtshof' (versie 23 oktober 2015) < <http://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html> > [geraadpleegd op 24-05-2017].

Overige

- Donner, André, 'Een internationale "Declaration on Human Rights"', in: Herman Dooyeweerd (red.), *Opstellen op het gebied van recht, staat en maatschappij, aangeboden aan Prof. Dr A. Anema en Prof. Dr P.A. Diepenhorst bij hun afscheid van de Vrije Universiteit door oud-leerlingen, januari 1949* (Amsterdam, 1949), 205-220.
- Human Rights. Comments and Interpretations, *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (Parijs, 1948).
- Ministerie van Buitenlandse Zaken, nr. 16, *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* (Den Haag, 1949).
- Raad van Europa, 'Europees Sociaal Handvest', Turijn, 18-10-1961, *European Treaty Series*, nr. 35.
- Rede van Eleanor Roosevelt, hoofd van de VN-commissie voor de Mensenrechten, op de 180ste vergadering Algemene Vergadering van de VN, Parijs, 9 December 1948, United Nations Audiovisual Library, C1007.
- 'Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden; Rome, 4 November 1950', Tractatenblad van het Koninkrijk der Nederlanden, 1951 nr. 154.
- Verkiezingsprogramma's Tweede Kamerverkiezingen 7 juli 1948, Repository Publicaties Nederlandse Politieke Partijen, Rijksuniversiteit Groningen.
- Verkiezingsprogramma's Tweede Kamerverkiezingen 25 juni 1952, Repository Publicaties Nederlandse Politieke Partijen, Rijksuniversiteit Groningen.
- Verkiezingsprogramma's Tweede Kamerverkiezingen 13 juni 1956, Repository Publicaties Nederlandse Politieke Partijen, Rijksuniversiteit Groningen.

